IJTIMOIY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLAR

Quramboyev Alisher Maxsudovich
Toshkent davlat agrar universiteti o'qituvchisi
E-mail: quramboyevalisher@mail.ru

Qabul qilindi: 22.02.2026
Ko'rib chiqildi: 23.02.2026
Tasdiqlandi: 24.02.2026

Kalit so'zlar:
ijtimoiy qadriyatlar, transformatsiya, globallashuv, modernizatsiya, ijtimoiy ong, madaniyat, aksiologiya, jamiyat barqarorligi, ijtimoiy integratsiya.

Annotatsiya. Mazkur tezisda ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasi jarayoni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot globallashuv, raqamli texnologiyalar, madaniy integratsiya va iqtisodiy modernizatsiya sharoitida qadriyatlar tizimining o'zgarish mexanizmlarini yoritadi. Qadriyatlar evolyutsiyasi klassik va zamonaviy sotsiologik-falsafiy yondashuvlar asosida izohlanadi, ularning jamiyat barqarorligi va taraqqiyotidagi o'rni asoslanadi. Amaliy jihatdan, tadqiqot natijalari ijtimoiy qadriyatlarni rivojlantirish va jamiyat barqarorligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kirish. Ijtimoiy qadriyatlar — jamiyatning ma'naviy poydevorini tashkil etuvchi muhim komponent bo'lib, ular shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni belgilaydi, xulq-atvor va ijtimoiy harakatlarni tartibga soladi. Qadriyatlar jamiyat hayotining ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, tarixiy, madaniy va axloqiy tajriba orqali shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, ularni o'rganish jamiyat barqarorligi, taraqqiyoti va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini chuqur anglash uchun zarur hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda globallashuv, raqamlashtirish va transmilliy madaniy almashinuv jarayonlari ijtimoiy qadriyatlarni sezilarli darajada transformatsiya qilmoqda. Turli madaniy tizimlar o'rtasidagi muloqot va ta'sir natijasida qadriyatlar evolyutsiyasi tezlashadi, qadriyatlar tizimi pluralizm va diversifikatsiya jarayonlarini boshdan kechiradi. Natijada, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash, milliy identitetni mustahkamlash va ijtimoiy birdamlikni ta'minlash dolzarb vazifaga aylanadi.

Klassik va zamonaviy sotsiologik-falsafiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar tizimi nafaqat ijtimoiy ongning subyektiv ifodasi, balki jamiyatning strukturaviy va normativ asosini ham tashkil etadi. Émile Durkheim qadriyatlarni jamiyatni birlashtiruvchi normativ kuch sifatida talqin qilgan bo'lsa, Max Weber ularni ijtimoiy harakat va shaxsiy motivatsiyaning shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida ko'rsatgan. Shu bilan birga, Peter L. Berger va Thomas Luckmann qadriyatlarni ijtimoiy konstruksiya sifatida, jamiyat tomonidan ishlab chiqiladigan va qayta ishlab chiqiladigan tizim ekanligini ta'kidlaydilar.

Mazkur tezisning maqsadi — ijtimoiy qadriyatlarning transformatsiya jarayonlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning jamiyat barqarorligi va taraqqiyotidagi o‘rnini aniqlashdir. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Ijtimoiy qadriyatlar tushunchasini falsafiy va sotsiologik nuqtai nazardan aniqlash. Qadriyatlar transformatsiyasining shakllanish mexanizmlarini tizimli ravishda o‘rganish. Transformatsiya jarayonining jamiyat barqarorligi va ijtimoiy integratsiyaga ta’sirini tahlil qilish. Nazariy va amaliy jihatdan qadriyatlar siyosati va strategiyalarini ishlab chiqish bo‘yicha tavsiyalar berish. Mazkur tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u qadriyatlar evolyutsiyasini kompleks yondashuv asosida tahlil qiladi va ijtimoiy ongning funksional mohiyatini ochib beradi. Amaliy ahamiyati esa, ijtimoiy qadriyatlar siyosatini shakllantirish, madaniy integratsiyani rag‘batlantirish hamda jamiyat barqarorligini mustahkamlashga yo‘naltirilgan.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy qadriyatlar va ularning transformatsiyasi masalasi falsafa, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya va madaniyatshunoslikda keng tadqiq etilgan. Tadqiqot adabiyotlarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, qadriyatlar evolyutsiyasi nafaqat tarixiy va madaniy kontekstda, balki jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va kommunikativ tizimlari bilan uzviy bog‘liq hodisa sifatida izohlanadi.

Klassik falsafiy yondashuvlar. Klassik falsafada ijtimoiy qadriyatlar jamiyat ongining shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Georg Wilhelm Friedrich Hegel qadriyatlarni “mutlaq ruh”ning tarixiy rivojlanishidagi namoyon bo‘lish shakli sifatida talqin etgan. Unga ko‘ra, qadriyatlar va ijtimoiy ong tarixiy jarayonlarning o‘zaro anglashuvi orqali shakllanadi.. Karl Marx esa qadriyatlarni iqtisodiy bazis va ustqurma tizimlar bilan bog‘lab, ularni ijtimoiy ongning in’ektsiyasi sifatida talqin qiladi. Marxning fikricha, iqtisodiy hayot sharoitlari qadriyatlar tizimining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi, shu jumladan axloqiy, siyosiy va diniy qadriyatlar.

Sotsiologik yondashuvlar. Ijtimoiy qadriyatlar sotsiologiyada jamiyatning normativ va kollektiv tizimi sifatida tahlil qilinadi. Émile Durkheim qadriyatlarni ijtimoiy birdamlikni ta’minlovchi asosiy omil deb biladi. Uning fikricha, qadriyatlar jamiyat a’zolarini birlashtiradi va ijtimoiy tartibni mustahkamlaydi. Max Weber qadriyatlarni subyektiv ijtimoiy harakatlarning shakllanishida hal qiluvchi vosita sifatida ko‘rsatgan. Masalan, diniy va axloqiy qadriyatlar iqtisodiy va siyosiy tizimlarning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarda qadriyatlar transformatsiyasi global kommunikatsiya, raqamli media va madaniy pluralizm bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Bu yo‘nalishda Anthony Giddens va Jürgen Habermasning ishlari muhim manba sifatida qabul qilinadi.

Ijtimoiy psixologik yondashuv. Ijtimoiy qadriyatlar shakllanishida individual psixologik jarayonlar ham muhim o‘rin tutadi. Guruhiy ong, ijtimoiy identifikatsiya va stereotiplar qadriyatlarning qabul qilinishi va uzatilishini belgilaydi. Talcott Parsons ijtimoiy tizim va shaxs o‘rtasidagi o‘zaro moslashuv orqali qadriyatlar funksiyasini izohlashga harakat qilgan. Shuningdek, qadriyatlar transformatsiyasi

nafaqat shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini tartibga soladi, balki jamiyatning strategik rivojlanish istiqbollarini belgilaydi.

Globallashuv va raqamli kommunikatsiya ta'siri. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, global kommunikatsiya vositalari va raqamli platformalar qadriyatlar tizimining dinamik transformatsiyasini tezlashtiradi. Masalan, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi qadriyatlar tez tarqaladi, eski qadriyatlar esa yangilanadi yoki qisman yo'qoladi. Shu bilan birga, milliy va an'anaviy qadriyatlarni saqlash, identitetni mustahkamlash va madaniy pluralizmni uyg'unlashtirish masalasi dolzarb bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki: Ijtimoiy qadriyatlar klassik falsafiy yondashuvlar asosida jamiyat ongining shakllanishi va rivojlanishi bilan izohlanadi. Sotsiologik yondashuv qadriyatlarni jamiyat normativ va integrativ tizimi sifatida talqin qiladi. Ijtimoiy psixologik tadqiqotlar qadriyatlarning individual va guruhiy darajada shakllanish mexanizmlarini ochib beradi. Zamonaviy globallashuv, raqamli kommunikatsiya va madaniy pluralizm qadriyatlar transformatsiyasini tezlashtiruvchi va murakkablashtiruvchi omil hisoblanadi. Shu asosda, mazkur tezis ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasini nazariy va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilishni maqsad qiladi.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasi murakkab va ko'p qatlamli jarayon bo'lib, u tarixiy, madaniy, iqtisodiy va kommunikativ omillar bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqotdan kelib chiqadiki, qadriyatlar evolyutsiyasi nafaqat shaxsiy ong va xulq-atvorga, balki jamiyatning barqarorligi, ijtimoiy integratsiyasi va taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Klassik va zamonaviy nazariy yondashuvlarni solishtirganimizda, qadriyatlar shakllanishining ikki asosiy mexanizmi aniqlanadi:

Tarixiy-madaniy mexanizm – qadriyatlar avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy tajriba, an'analar, diniy va madaniy normativlar orqali shakllanadi. Ushbu mexanizm Émile Durkheim fikrida jamiyatni birlashtiruvchi integrativ kuch sifatida talqin etilgan.

Kommunikativ-innovatsion mexanizm – globallashuv, raqamli texnologiyalar va transmilliy madaniy almashinuv natijasida yangi qadriyatlar paydo bo'ladi, mavjud qadriyatlar transformatsiyaga uchraydi. Bu mexanizm Jürgen Habermas tomonidan ilgari surilgan muloqot va ijtimoiy kelishuv tamoyillariga asoslanadi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar tizimi jamiyatning turli qatlamlarida, ya'ni individual, guruhiy va institutsional darajalarda shakllanadi. Individual darajada qadriyatlar shaxsning ong, motivatsiya va ijtimoiy tajribasi orqali mustahkamlanadi. Guruhiy darajada qadriyatlar ijtimoiy identifikatsiya, stereotiplar va guruh normativlari bilan shakllanadi. Institutsional darajada esa ta'lim, madaniyat, qonunchilik va siyosiy tizim qadriyatlarning transformatsiyasini boshqaruvchi va mustahkamlovchi rol o'ynaydi.

Zamonaviy globallashuv sharoitida qadriyatlar transformatsiyasining ijtimoiy oqibatlari ham muhim:

- Ijobiy ta'sirlar: madaniy almashinuv, pluralizm, kreativlik va innovatsion qarashlarning rivojlanishi;
- Salbiy ta'sirlar: qadriyatlar ziddiyati, ijtimoiy nomutanosiblik va ma'naviy qarama-qarshiliklarning yuzaga kelishi.

Shuni ta'kidlash lozimki, jamiyat barqarorligi qadriyatlar tizimining uyg'unligi va muvozanatiga bevosita bog'liq. Qadriyatlarning keskin transformatsiyasi ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin, ammo ular ongli ravishda boshqarilsa va integratsiyalansa, jamiyat taraqqiyotini jadallashtiradi.

Muhokama davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – qadriyatlar evolyutsiyasi nazariy va amaliy jihatdan bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Nazariy tahlil qadriyatlar transformatsiyasining mexanizmlarini va sabablarini ochib berayotgan bo'lsa, amaliy tadqiqotlar ushbu mexanizmlarni qo'llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Masalan, ta'lim tizimi, madaniy siyosat va kommunikatsiya platformalari orqali ijtimoiy qadriyatlar integratsiyasi va yangilanishini rag'batlantirish mumkin. Umuman olganda, ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasi – jamiyat barqarorligi, ma'naviy taraqqiyot va ijtimoiy integratsiya uchun strategik ahamiyatga ega jarayon. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar tizimining samarali boshqaruvi jamiyatning uzluksiz rivojlanishi va pluralistik muhitda uyg'unlikni ta'minlaydi.

Xulosa. Mazkur tezis doirasida ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar evolyutsiyasi nafaqat individual ong va xulq-atvorga, balki jamiyat barqarorligi, ijtimoiy integratsiya va taraqqiyotga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasining ikki asosiy mexanizmi aniqlandi: tarixiy-madaniy mexanizm va kommunikativ-innovatsion mexanizm. Tarixiy-madaniy mexanizm qadriyatlarni avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy tajriba, an'analar va normativlar orqali shakllantiradi. Kommunikativ-innovatsion mexanizm esa globallashuv, raqamli texnologiyalar va madaniy almashinuv natijasida yangi qadriyatlarni paydo qiladi va mavjudlarini transformatsiyaga uchratadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, qadriyatlar tizimi individual, guruhiy va institutsional darajalarda shakllanadi, va ularning uyg'unligi jamiyat barqarorligi va taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy globallashuv va raqamli kommunikatsiya qadriyatlar transformatsiyasini tezlashtiradi, bu esa ijtimoiy muvozanatni ta'minlash uchun ongli strategiyalarni talab qiladi. Nazariy jihatdan, tadqiqot qadriyatlar evolyutsiyasining mexanizmlari va sabablari bo'yicha tizimli yondashuvni ishlab chiqdi. Amaliy jihatdan esa, natijalar ijtimoiy qadriyatlar siyosatini shakllantirish, madaniy integratsiyani rag'batlantirish va jamiyat barqarorligini mustahkamlashga yo'naltirilgan tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ijtimoiy qadriyatlar transformatsiyasi jamiyatning rivojlanishi va pluralistik muhitda uyg'unlikni saqlash uchun strategik ahamiyatga ega hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Max Weber. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
2. Karl Marx. *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Moscow: Progress Publishers.
3. Talcott Parsons. *The Social System*. New York: Routledge.
4. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
5. Zamonaviy ijtimoiy falsafa va sotsiologiya bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.